

**Egy bihari nemes szerepe
a Vezúv 1822. évi kitöréséből származó mintáknak
a Pannonhalmi Bencés Főapátságban őrzött
Mitterpacher-gyűjteménybe kerülésében**

**The role of a nobleman from Bihar
in the transfer of samples from the 1822 eruption
of Mount Vesuvius to the Mitterpacher Collection
of the Benedictine Archabbey of Pannonhalma**

SZÜCS Levente Csaba¹, GHERDÁN Tamás², PAPP Gábor¹, WEISZBURG Tamás³

¹ Magyar Természettudományi Múzeum, Ásvány- és Kőzettár, 1083 Budapest, Ludovika tér 2-6;
levi20001001@gmail.com; papp.gabor.min@nhmus.hu

² ELTE TTK Környezettudományi Doktori Iskola, 1117 Budapest XI. kerület, Pázmány Péter sétány 1/C;
tamas.gherdan@gmail.com

³ ELTE Tatai Geológus Kert, Budapest 1117, Pázmány P. sétány 1/C; glaucnite@gmail.com

Abstract

The mineral collection of the Benedictine Archabbey of Pannonhalma is the second largest collection of verifiably 18th century material in Hungary after the Mineral Collection of the Natural History Museum of the ELTE. It contains more than 900 specimens from the 18th century.

The collection includes a series of specimens from the October 1822 eruption of Vesuvius. The samples of dust and lapilli from the eruption, together with other minerals from the vicinity of Naples and Sicily, came from the collection of Major György Mitterpacher, commander of the military hospital in Komárom.

In the inventory of the estate of György Mitterpacher, the name of János Frimont appears. János Frimont from Lorraine, as a cavalry general and owner of a hussar regiment, was the commanding general of Venice and Lower Italy. He was promoted to the rank of count by Emperor Francis I for his military merits and granted six localities in Bihar County, including Palota in the district of Nagyszalonta. János Frimont was related to György Mitterpacher through his wife Katalin Mitterpacher. The southern Italian aspects of the Pannonhalma mineral collection are certainly due to this connection.

In addition to the Vesuvius specimens, the Mitterpacher collection contains a significant proportion of rocks compared to other contemporary collections. This lends this collection a special character, and at the same time further strengthens the importance of the collection of the Archabbey of Pannonhalma in the history of science.

Keywords: Pannonhalma Benedictine Archabbey, mineral collection, 18th century, György Mitterpacher, János Frimont

Kivonat

A Pannonhalmi Bencés Főapátság ásványgyűjteménye az ELTE Természettudományi Múzeum Ásványtára után a második legjelentősebb, igazolhatóan 18. századi anyagot tartalmazó gyűjtemény hazánkban. Több mint 900 darab 18. századi eredetű példányt tartalmaz.

A gyűjtemény részét képezi egy mintasorozat, mely a Vezúv 1822. októberi kitöréséből származik. A kitörés por- és lapillimintái, más, Nápoly környékéről és Szicíliából származó ásványokkal együtt, Mitterpacher György őrnagynak, a komáromi katonai kórház parancsnokának gyűjteményéből kerültek a főapátság tulajdonába.

Mitterpacher György hagyatéki leltárában felbukkan Frimont János neve. Frimont János Lotaringiából származott, lovassági tábornokként és huszárezred-tulajdonosként Velence és Dél-Itália vezénylő parancsnoka volt, akit I. Ferenc császár katonai érdemeiért grófi rangra emelt és Bihar vármegyében hat helységet adományozott neki, köztük a Nagyszalontai járáshoz tartozó Palotát. Frimont Jánost felesége, Mitterpacher

Katalin révén családi kapcsolat fűzte Mitterpacher Györgyhöz. Minden bizonnyal ennek a kapcsolatnak köszönhetőek a pannonhalmi ásványgyűjtemény dél-itáliai vonatkozásai.

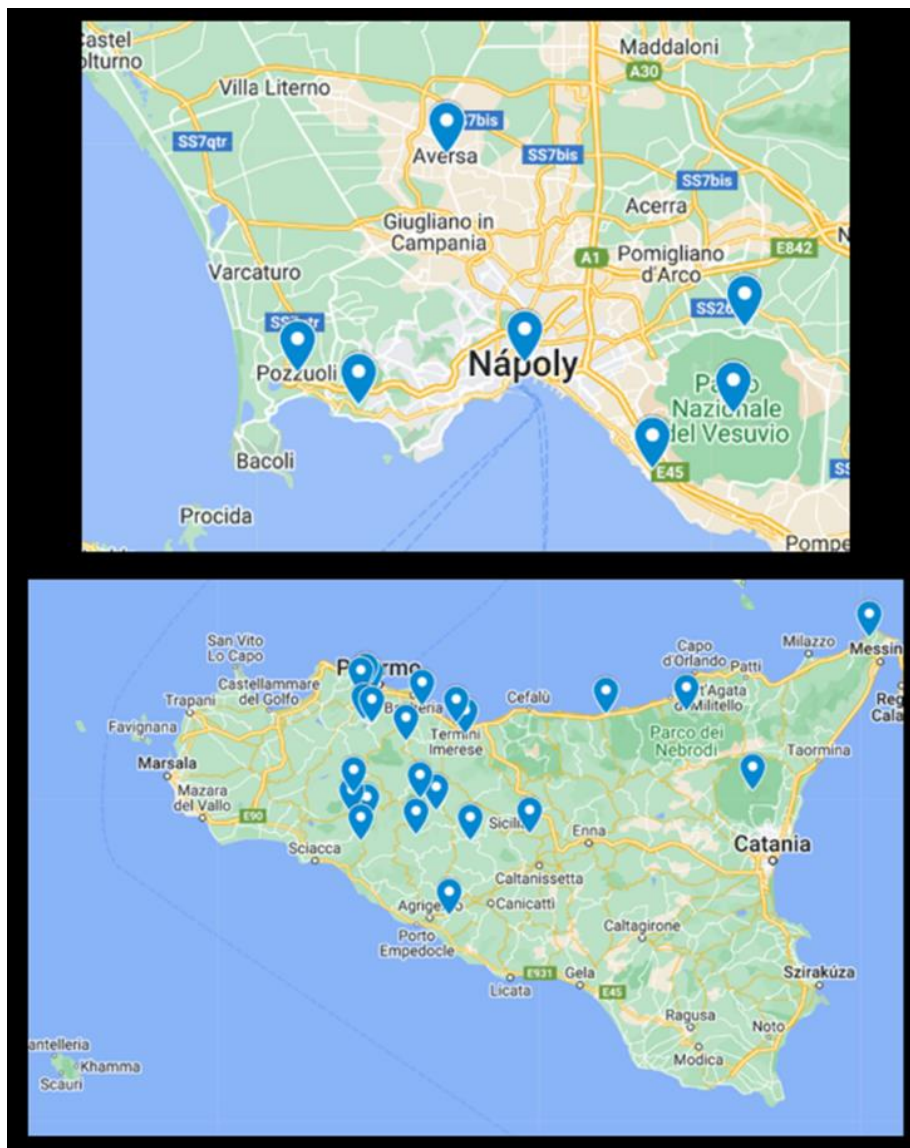
A Mitterpacher gyűjteményben – a vezúvi példányok mellett is – a korabeli kollekciókhoz képest jelentős arányban vannak kőzetek. Ez sajátos jelleget kölcsönöz e gyűjteménynek, egyben a főapátsági gyűjtemény tudománytörténeti jelentőségét is tovább erősíti.

Kulcsszavak: Pannonhalmi Bencés Főapátság, ásványgyűjtemény, 18. század, Mitterpacher György, Frimont János

1. BEVEZETÉS

A mai Magyarországon négy nagyobb ásványgyűjtemény gyökerei nyúlnak vissza a 18. századra, a Miskolci Egyetemen őrzött selmeci gyűjtemény, az ELTE Természettudományi Múzeum által kezelt királyi egyetemi gyűjtemény, a Magyar Természettudományi Múzeum gyűjteménye, illetve a Pannonhalmi Bencés Főapátság gyűjteménye^[9].

A Pannonhalmi Bencés Főapátság ásványgyűjteménye eleinte két kollekcióból állt össze, a Spaits-, illetve a Mitterpacher-gyűjteményből. A két kollekció olyan sok példányt tartalmazott, hogy 1850-ben gimnáziumok számára is adtak belőlük. Kutatásunk során több Nápoly környékéről és Szicíliából származó Mitterpacher-gyűjteményi példány is előkerült^[13] (1. ábra).

1. ábra. A Mitterpacher-gyűjtemény lelőhelyei Nápoly környékén és Szicíliában

Hogyan hozható kapcsolatba egy magyar ásványgyűjteménnyel és itáliai példányaival egy császári tábornok, aki nem is magyar származású? Ezt a kérdést járjuk körül a dolgozatban.

2. A MITTERPACHER-GYŰJTEMÉNY EREDETE

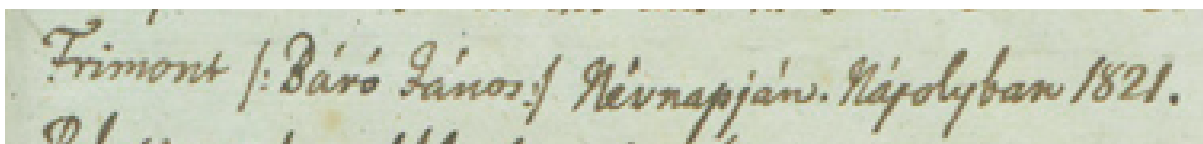
Az 1780-as években, a magyarországi szerzetesrendek nagy részének feloszlatásakor, bezáratták a legtöbb apátságot is, köztük a Pannonhalmi Bencés Főapátságot is. I. Ferenc állította vissza a bencés rendet 1802-ben azzal a megbízatással, hogy iskolákat tartsanak fenn. Ennek okán kellett Pannonhalmán egy ásványgyűjteményt létrehozni az ottani tanulók tanulmányainak segítésére. E célból először megvásárolták Spaits István (Körmend, 1742. december 16. – Székesfehérvár, 1804. március 24.) ex-jezsuita szerzetes, tanár és pap gyűjteményét, amely meg is érkezett 1802. október 13-án a rendhez^[13].

Később egy másik nagyobb kollekciót, a Mitterpacher-gyűjteményt vásárolták meg a tulajdonos özvegyétől, Kunz Borbálától, 1833-ban^[7]. A Mitterpacher-gyűjteményt Mitterpacher Lajos és unokaöccse, Mitterpacher György (? – Komárom, 1830) állította össze. Mitterpacher Lajos (Bellye, 1734. augusztus 25. – Pest, 1814. május 24.) természettudós, a mezőgazdaságtan első magyarországi egyetemi tanára volt. 1814-ben bekövetkezett halálát követően unokaöccse, Mitterpacher György vette át a gyűjteményt és bővítette is azt a nagybátyja által elkezdett rendszertani keretben, beleértve a jelentős számú közetpéldányok beszerzését^[13]. Mitterpacher György személyével kapcsolatban kevés információ maradt fent, de azt tudni, hogy katonaként szolgált, halála előtt őrnagyi rangban a komáromi helyőrségi kórház parancsnoka volt, illetve, hogy az ásványokon kívül a növényekkel is sokat foglalkozott, saját herbáriuma volt, amely szintén a Főapátság birtokába került^[2].

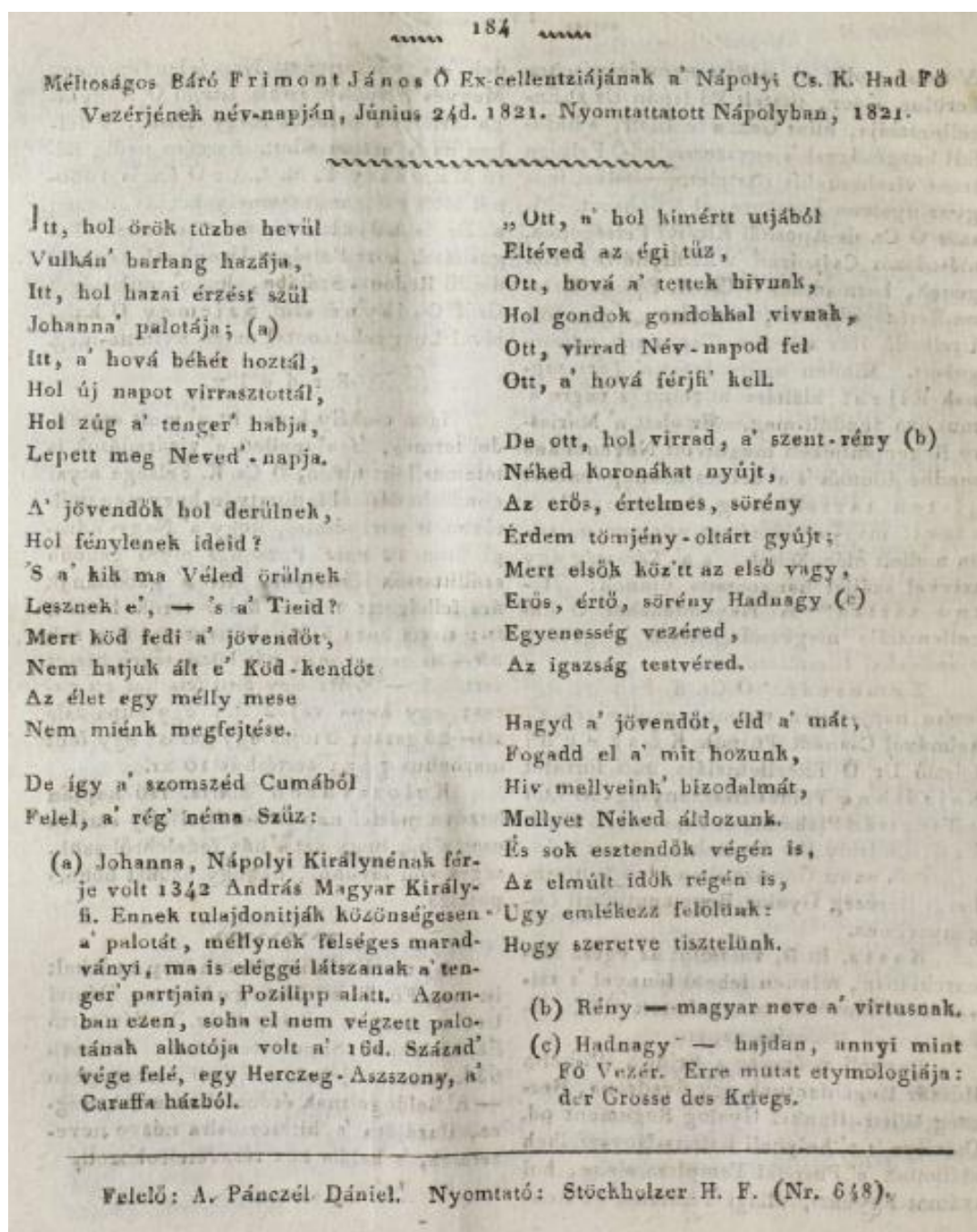
A Mitterpacher-gyűjteménynek nem maradt fenn katalógusa, azonban kutatásunk során találtunk egy nyomtatványt, amely a *Patriotisches Tageblatt oder öffentliches Correspondenz- und Anzeige-Blatt für sämmtliche Bewohner aller k. k. Erbländer* című német nyelvű újság melléklete volt. Az újságot Brünnben (mai nevén Brno, Cseh Köztársaság) jelentették meg 1800 és 1805 között^[3]. Ennek az 1804-es újrészében a napilap kiadója, Christian Karl André (1763 – 1831) azon olvasóit szerette volna megörvendeztetni, akiket érdekelt a természet harmadik országa. E Werner két kézírata alapján készült melléklet az ásványokat és a közeteket külön-külön foglalja össze^[1]. Mitterpacher Lajos kézírása és gyűjteményi jelölésrendszere alapján kijelenthető, hogy ez a melléklet a Mitterpacher-gyűjtemény 18. századi részének egyszerűsített katalógusa^[10].

3. A VEZŰVI ÉS NÁPOLYI PÉLDÁNYOK EREDETE

Két lelőhely külön is kiemelhető azon időszakból, amikor Mitterpacher György volt a gyűjtemény: Nápoly és Szicília. A nápolyi példányokat a gyűjtési dátumuk miatt mindenképp hozzá kötöttük, viszont az utóbbiak esetében ez a példányok jellege alapján valószínűsíthető^[13]. A példányok eredete a következőkben összefoglaltak alapján valószínűsíthető. A Főapátság könyvtárában található a „*Catalogus Librorum Mitterpacher*” című kézirat, amely Mitterpacher György könyvtári hagyatékának lajstromát tartalmazza. Ebben található egy „*Frimont /:Báró János:/ Névnapján. Nápolyban 1821.*” (2. ábra) című mű, amely, mint később kiderült, a Magyar Kurir 1822. március 19.-én megjelent számában jelent meg (3. ábra)^[6]. A mű szerzője Lakos János magyar származású báró (Ajka, 1776 – Eszék, 1843. június 20.), aki Frimont Jánossal együtt harcolt Itáliában, érdemeiért ki is tüntették.

2. ábra. Frimont Jánoshoz szóló vers bejegyzése a *Catalogus Librorum Mitterpacher*-ben

3. ábra. Lakos János verse Frimont Jánoshoz

Frimont János (Finstringen, ma Fénétrange, 1759. január 3. – Bécs, 1831. december 26.) egy lotaringiai nemesi család sarja, császári-királyi tábornok, egy huszárezred tulajdonosa (4. ábra). 1819 és 1825 között Velence és Dél-Itália vezénylő parancsoka volt^[8]. Az egyesített Itália létrejöttéért küzdő forradalom leverésében fontos szerepet vállalt, az 1821. március 7–9. között lezajlott antrodocói ütközetben győzelmet aratott a carbonari mozgalom Guglielmo Pepe által vezetett seregei felett^[14]. Hálából I. Ferdinánd nápoly-szicíliai király antrodocói herceggé nevezte ki még abban az évben. 1824 folyamán magyar honosságot (indigenátust) kapott, amit a bihari közgyűlésen nagy örömmel fogadtak^[5]. Frimont János szeretett volt a magyarok körében, magyar felesége volt, a korábban említett Mitterpacher család tagjával, Mitterpacher Katalinnal házasodott össze 1809-ben^[8]. Emellett a magyar nép felé mindig is szeretettel tekintett, magát is a magyar nép tagjának tartotta^[5]. 1828-ban grófi rangot kapott, és mellé hat Bihar megyei települést, központjuk a nemesi előnevét adó Palota volt, mely jelenleg a határ romániai oldalán található^[4]. A fenti életrajzi adatok alapján bizonyosnak tekinthető, hogy a Nápoly környéki és szicíliai példányok, hogy Frimont János személyéhez köthetők, bár arra nincsen adatunk hogy ő vagy esetleg Mitterpacher György gyűjtötte őket.

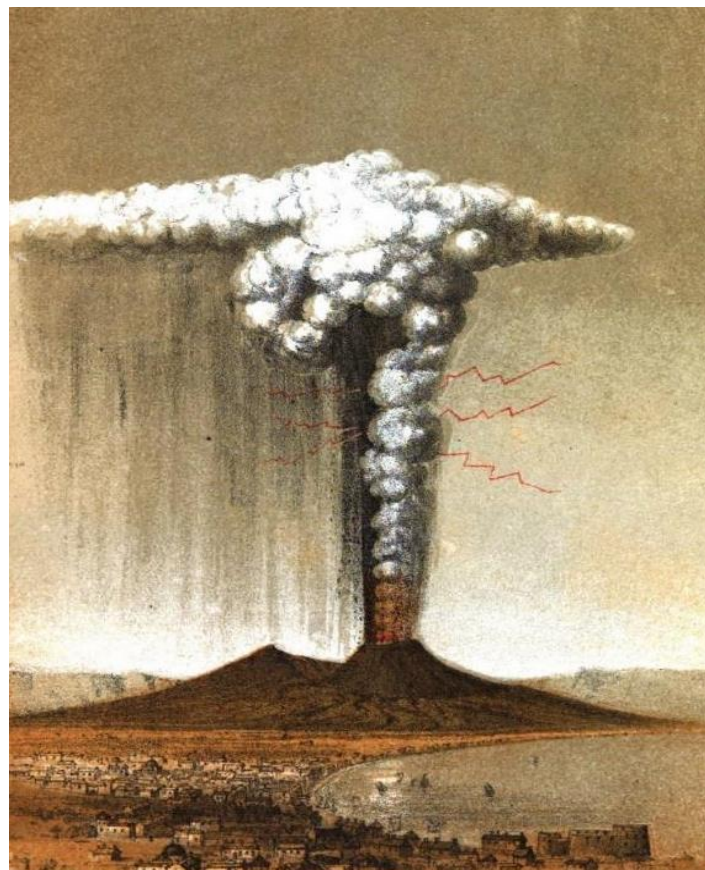

4. ábra. Frimont János portréja 1832-ből. Josef Kriehuber litográfiája

A példányok között Sziciliából jáspisok, achátok és kalcedonok, Nápoly környékéről lapilli, epidot és hornblende leucitos lágában, a Solfatara vulkánról lágakövek és terméskenek, a Vezúvról pedig nefelin, hematit, kovakö, vezuvián, opál, obszidián, kalcit, gipsz, szalmiáksó, termésken, és lág maradt fent többek között. A legérdekesebbek a Vezúv 1822-es októberi kitöréséből származó, majdnem napi rendszerességgel begyűjtött minták (5. ábra). A jelentős kitörés az akkori beszámolások szerint „nagy mennyiségben kap fel magával bombát, rapillit, homokot és hamut”^[11]. Magát a kitörést egy angol vulkanológus, George Julius Poulett Scrope saját szemével látta, leírta és meg is örökítette az utókor számára^[10] (6. ábra).

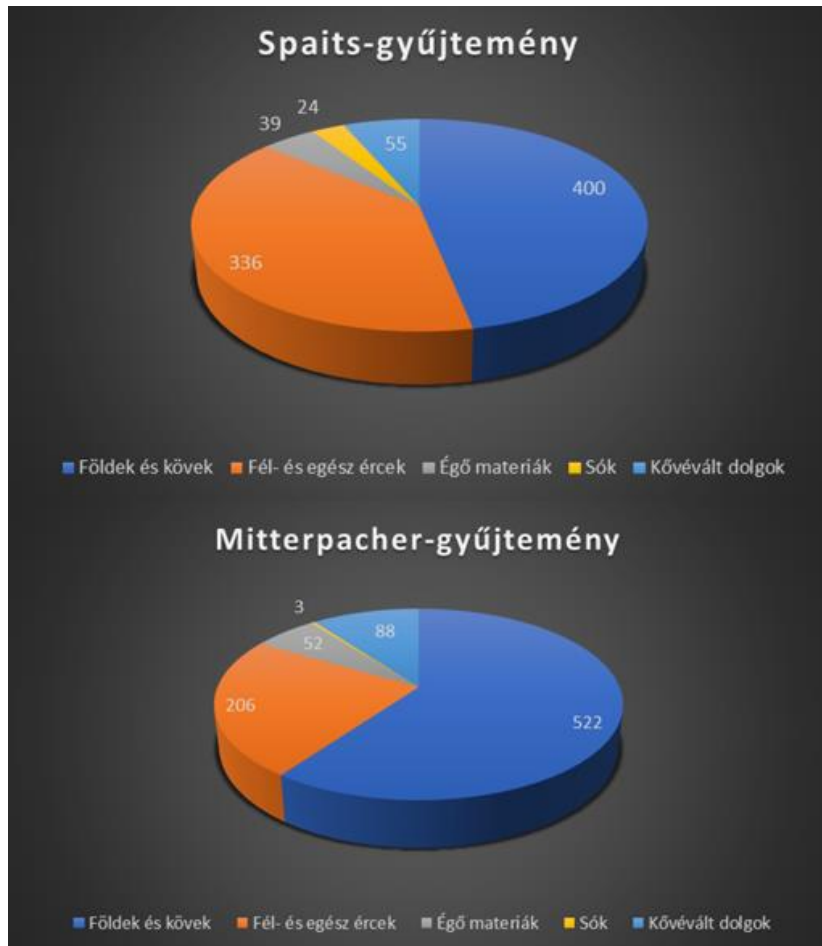
5. ábra. A Vezúv 1822-es kitöréséből származó hamu (Bodorkós Zsolt fényképe)

6. ábra. Az 1822-es kitörése a Vezúvnak^[10]

4. A PÉLDÁNYOK JELENTŐSÉGE

A 18. századi gyökerű magyarországi ásványtani közgyűjtemények ismereteink szerint a 19. század második negyedében a pangás jeleit mutatták. Azonban ezen időszakban is bekerültek e közgyűjteményekbe jelentősebb magángyűjtemények, így a Mitterpacher-kollekció révén a Pannonhalmi Bencés Főapátságnak jelentősebb mennyiségben vannak példányai ebből a periódusból. Ezenkívül említésre érdemes az a határozott különbség, amely a Spaits-gyűjtemény – amit biztosan lezártnak tekinthetünk 1802-től kezdve – és a Mitterpacher-gyűjtemény között látható, ha összevetjük a példányok rendszertani megoszlását Werner 1774-es rendszere alapján (7. ábra).

7. ábra. A Spaits- és a Mitterpacher-gyűjtemény példányainak korabeli rendszertani megoszlása^[15]

A különbség főként abból adódik, a mai értelemben vett ásványokon felül ebben az időszakban egyre nagyobb figyelmet fordítottak a kőzetekre. Ez a Mitterpacher-kollekció esetében is megnyilvánult, ami a „Földes és kövek” rendszertani egység nagyobb súlyához vezetett, nem utolsósorban a vezúvi példányok révén^[13].

A vezúvi példányok egy reprezentatív része – benne a napokra lebontott 1822-es kitörés példányai – 2023 márciusa óta modern tárolókban látható a Pannonhalmi Bencés Főapátságban (8. ábra).

8. ábra. A berendezett vezúvi vitrin a Pannonhalmi Bencés Főapátságban

IRODALMI HIVATKOZÁSOK

- [1] André C. K.: *Werners Neustes Mineral System*. Patriotisches Tageblatt, Brünn, 1804 18p.
- [2] Anonim: *Chronica Collectionum*. Kézirat, Pannonhalmi Bencés Főapátság könyvtára.
- [3] Böning H.: *Pressewesen und Aufklärung: Intelligenzblätter und Volksaufklärer*. In: Doering-Manteuffel S., Mancal J., Wüst W. (szerk.): *Pressewesen der Aufklärung. Periodische Schriften im Alten Reich*. Berlin, 2001, 69–119.
- [4] Gyalokay J.: *Frimont János gróf sírja*. Hadtörténeti Közlemények, 1913, 14(1), 615–617.
- [5] Gyalokay J.: *Tárcza. Adatok palotai Frimont János Gróf élettörténetéhez*. Hadtörténeti Közlemények, 1915, 16(1), 263–278.
- [6] Lakos J.: *Méltóságos Báró Frimont János Ő Ex-cellentiájának a' Nápolyi Cs. K. Had Fő Vezérjének névnapján*. Magyar Kurir. 1822, 36(23), 8.
- [7] Mayer F., Szakáll S.: *A Pannonhalmi Bencés Főapátság ásványtára*. *Studia naturalia*, 4. 1994. 263–278.
- [8] Nagy I.: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. Negyedik kötet*. Beimel J. és Kozma Vazul, Pest, 1858.
- [9] Papp G., Szakáll S., Weiszbürg T.: *A magyarországi ásvány- és kőzetgyűjtemények történetének rövid vázlata*. *Studia naturalia*, 4. 1994, 17-27.
- [10] Scrope G. J. P.: *Les volcans: leurs caractères et leurs phénomènes: avec un catalogue descriptif de toutes les formations volcaniques aujourd'hui connues*. Victor Masson, Paris, 1864.
- [11] Szabó J.: *Geológia kiváló tekintettel a petrografiára, vulkánosságra és hidrografiára*. Királyi Magyar Természettudományi Társulat, Budapest, 1883.
- [12] Szinnyei J.: *Magyar írók élete és munkái. VII. kötet. Köberich–Loysch*. Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala, Budapest, 1900.
- [13] Szücs L. Cs.: *A Pannonhalmi Bencés Főapátság 18. századi gyökerű ásványgyűjteményének első ötven éve: történeti és ásványtani feldolgozás a mai gyűjteményi rekonstrukció segítésére*. ELTE TTK kézirat. OTDK dolgozat, 2023.
- [14] Tribiani L.: *La battaglia di Rieti-Antrodoco del 7-9 Marzo 1821*. Archivio di Stato di Rieti, 2011. <http://www.asrieti.it/MANIFESTAZIONI/150ottobre/Battaglia-Rieti-rivista-1.pdf> (Utolsó letöltés: 2023. 06.08)
- [15] Werner A. G.: *Von den äusserlichen Kennzeichen der Fossilien*. Siegfried Leberecht Crusius, Leipzig, 1774.